

מכתבי ע. רינגלבלום מזבונשין ועל זבונשין

ר. מאהלר

1

חילוף המכתבים בין עמנואל רינגלבלום י"ד וביני התחיל מאז נפרדנו בדצמבר 1937, בצאתי לארה"ב. בתוך מכתביו של רינגלבלום מתקופה זו של שנה ומחצה עד פרוץ המלחמה והשואה*, יש חשיבות מיוחדת לשלושת מכתביו מזבונשין ועל דבר זבונשין, שהנני מפרסמם להלן בתרגום מהמקור ביידיש.

בין המאורעות הגורליים של שנת 1938, שלא שימשו לגרמניה כפי שהוכח לפני תום השנה, אלא הכנה למלחמת העולם ולהשמדת היהודים, היתה פרשת זבונשין אחת המחרידות ביותר. במשך ימים אחדים, החל ב־28 באוקטובר 1938, נאסרו בגרמניה למעלה מ־17 אלף תושבים יהודים בעלי אזרחות פולנית¹, נדחסו לרכבות מיוחדות והובלו ללא כל שהייה אל מעבר לגבול הפולני. כאמלא שימש לממשלה הגרמנית החוק שנתקבל בסיים הפולני ב־25 במארס אותה שנה, שלפיו ניתנה רשות לשרהפנים, לשלול את האזרחות הפולנית ולאסור את החזרה לפולין לאלה היושבים בחו"ל חמש שנים רצופות, מאז חידוש עצמאותה של פולין. החוק חל גם על נשותיהם ועל ילדיהם, עד גיל 18, של אותם אזרחים. השלטונות הנאציים טענו, שבגירוש זה רצונם למנוע את ישיבתם בגרמניה של אלפי אנשים המשוללים כל אזרחות.

אולם, לאמיתו של דבר, כשם שהחוק הפולני בדבר שלילת אזרחות לא היה אלא גזירה המכוונת במחשבה תחילה נגד היהודים, כך היה גירושם מגרמניה של היהודים ממוצא פולני, שלב מחושב במדיניות המתוכננת של דיכוי היהודים ועינויים.

הצעת החוק על דבר ביטול האזרחות של השוהים בחו"ל הובאה בפני הסיים הפולני במארס 1938, מיד אחרי פלישת היטלר לאוסטריה ("אנשלוס"). מטרת החוק הברורה היתה למנוע את שובם לפולין של היהודים, שהגיעו לווינה, לרוב כפליטים מגליציה בימי מלחמה הראשונה, כבר ב־15 ביוני 1938 הודיעה הסוכנות הטלגרפית הפולנית, כי שרהפנים מתחיל בפעולה לשלוח למחנהריכוז בברזהקארטוסקה את האזרחים של פולין לשעבר, שנכנסו לפולין מאוסטריה. ב־6 באוקטובר הודיעה הממשלה הפולנית, שאזרחי פולין בחו"ל שלא

* את מכתביו של רינגלבלום מימי הכיבוש הנאצי והגיטו פרסמתי ב"די גאלדענע קייט" מס' 46, 1963.

1. בריפורטז'ה שלו על זבונשין שפירסם רינגלבלום ב"פאלקסהילף" שנערך על־ידו (מס' 97—99, 1939) העריך את מספר כל המגורשים ב־16—18 אלף. לעומת זאת נוקבת הסקירה השנתית ב־ American Jewish Yearbook (כרך 41, שנת ת"ש, עמ' 302) מספר כולל של 12,000 בלבד.

יוארך תוקף דרכונם עד 29 באוקטובר, יאבדו את אזרחותם הפולנית. הגזירה על האזרחות נשתלבה במערכת הגזירות שניתכו על יהודי פולין בשנה ההיא בכל צינורות הפעולה של שנת-ישראל: חוקי אפליה, תעמולה ארסית, חרם מאורגן ופרעות דמים.

מאז מותו של פילסודסקי, באביב 1935, נמצא קו המדיניות כלפי היהודים מטעם מחנה ה"סאנאציה" השליט, בסימן אנטישמיות גוברת והולכת בקצב אימים.

את החלל הריק של העדר האוטוריטה של מנהיגה שהלך לעולמו, ניסתה הסאנאציה למלא על-ידי התחרות במפלגת נ.ד. באמצעות תכנית אנטישמית גלויה. כך ניסתה באמצעי הבדוק ומנוסה של כל משטר ריאקציה סוציאלי ומדינית, להסיח את דעת האוכלוסיה העמלה מן הדוחק הסוציאלי המחריף והולך בפולין ובייחוד מהשאלה האגררית הבערת. דוגמאות ניתן לה לסאנאציה לשאוב מלוא חופניים מהמדינה השכינה במערב. כל צעד נוסף בהתבצרות שלטון הנאציזם בגרמניה, שימש עידוד לסאנאציה לגזור גזירות חדשות לבקרים ולמרר את חיי היהודים. חינוך יתר במלחמתו ביהודים קיבל המחנה השליט מן המפנה במדיניות-חוץ של פולין, התקרבותה לגרמניה הנאצית, עד כדי "התיידות" ממש.

ב־4 ביוני 1936 ניתנה בסיים, בפי הגנרל סלאבוי־סקלאדקובסקי ההצהרה הידועה לשימצה בשאלה היהודית: "חרם כלכלי — אדרבא" (owszem). במארס 1937 הוקם על-ידי דובר הסאנאציה, הקולונל קוץ, "המחנה לאיחוד לאומי", הנודע בראשי תיבות OZON, שלא הסתפק בחרם על היהודים, אלא יזם ודרש הגבלות כלכליות כלפיהם בעזרת חוקים מיוחדים. אכן, כבר באפריל 1936 נתקבל בסיים החוק על צמצום השחיטה הכשרה של בקר לפי שיעור היהודים בקרב כלל האולוסייה, במארס 1938 נתקבל בסיים החוק בדבר איסור גמור של שחיטה כשרה, אלא שבסינאט היה אישור הגזירה תלוי ועומד. ביולי 1938 הוגש לסיים חוק ביומת הממשלה עצמה, בדבר ריכוז מסחר הבקר והבשר, במטרה שקופה לדחוק את רגלי היהודים מענף מסחרי זה. ב־4 במארס 1938 נתפרסם החוק בדבר עורכי־דין, שייפה כוחו של שר־המשפטים, להקפיא את אישורם של עורכי־דין חדשים, לפי ראות עיניו. למעשה, לא זכה אחרי פרסום החוק ההוא, אף יהודי אחד לקבל רשות לפתוח משרד של עורך־דין, ואם גם עמד בכל הבחינות הדרושות לכך.

התחיקה האנטי־יהודית היתה מלווה תעמולה אנטישמית בכל רחבי הארץ, בעתונים ובאסיפות ובכל הארגונים. איגודים שונים של בעלי מקצועות חופשיים, עורכי־דין, רופאים, מהנדסים, קיבלו בזה אחר זה את "הסעיף הארצי" שהוציא את היהודים מן החבירות בארגון. סיסמות החרם על תנויות היהודים היו מתנוססות באותיות ענקיות מעל גבי טרנספרנטים תלויים מעל הרחובות הראשיים בערים. התעמולה להגירת היהודים מפולין בהמוניהם לא הצטמצמה במאמרים בעתונות, אלא הפכה לתכנית רשמית של הממשלה, שניסתה להעלותה גם בפני מדינות המערב וגם בפני מוסדות בין־לאומיים. לא די באוירה הדחוסה הזאת, הילכו אימים על יהודי פולין ההתנפלויות שפרצו מדי יום במקומות שונים ברחבי הארץ, ושהגיעו לממדי פרעות דמים, החל בפשיטק ומינסק־מזוביצק ב־1936 ובריסק וצ'נסטוכוב ב־1937. הסטודנטים היהודים באוניברסיטאות, שמספרם התמעט והלך, לא זו בלבד שדוכאו והושפלו מאז 1936 על-ידי גזירת ספסלי־גיטו (בצד השמאלי שבאולמי ההרצאות), אלא גם חיייהם היו תלויים להם מנגד, נוכח התנפלויותיהם של כנופיות הסטור־דנטים הפאשיסטיים התוכפות וגוברות.

מבחינת התפתחות המאורעות בגרמניה, יש לראות את הגירויים שנכללו בשם

„זבונשין“ כחוליה בשרשרת הביצוע של התכנית הנאצית כלפי היהודים. כל הפרה גלויה של החוק הבין-לאומי על-ידי שלטונות הנאצים, שעברה ללא מחאה, ומכל שכן ללא תגובה מעשית, מצד המעצמות, נתנה אור ירוק להיטלר ולקלגסיו לשלב נוסף של גזירות על היהודים. ומאידך-גיסא, שתיקת המעצמות ההן על פשעי הנאצים כלפי יהודי גרמניה והארצות הנכבשות (אוסטריה, צ'כוסלובקיה) שימשה להיטלר זירוז לביצוע שוד חדש של ארצות ועמים. אין זה מקרה בלבד, שגירוש היהודים אזרחי פולין מגרמניה חל בסוף אוקטובר 1938. ב־30 בספטמבר נחתם חוזה מינכן על-ידי היטלר, צ'מברלין, מוסוליני ודלדייה, ולמחרת, באחד באוקטובר, נכנסו קלגסי היטלר לסודטים בברכת אנגליה וצרפת. מה פלא אפוא, שכעבור שבועות אחדים, בא מעשה זבונשין שכפי שמעיר רינגלבלום בצדק (ר' מכתב ג'), לא היה כגירוש ההוא בתולדות הזמן החדש: ללא כל אתראה, ללא כל מתן שהות כלשהיא, נחטפו אלפי יהודים, אנשים, נשים וטף מבתיהם ושולחו לגבול פולין בחוסר-כל, ללא רשות לקחת דבר מרכושם. מגרמניה הנאצית הושלכו המגורשים מעבר לגבול פולין בשלטון האנטישמי, שלא הכיר באזרחותם של רובם, ולא נתן להם כניסה לארצו. כך נשאר האומללים בכף הקלע בין גבולות שתי המדינות, בתכלית היאוש.

2

מכתביו של רינגלבלום מזבונשין וע"ד זבונשין, נודע להם ערך של תעודות היסטוריות שיש בהם כדי להעמיק את ידיעותינו על אותה פרשה ולהשלים את התיאור שפירסם רינגלבלום עצמו כעבור כמה חודשים², ב־1939: השיטה האכזרית בה בוצע הגירוש מגרמניה, כגון הסאדיזם הנאצי שבהוצאת אנשים באישון לילה ממיטותיהם, ללא חוס על זקנים וחולים (מכתב ב'); הסבל האיום של המגורשים. גם אחרי שהוגשה להם עזרה מאורגנת ומסודרת, מחמת הצפיפות במחנה זבונשין (מכתב ג'), בו רוכזו כחמשת אלפים נפשות, כל אלה מהמגורשים, שלא הוכרה אזרחותם הפולנית. כן מתואר כאן מצב-רוח של יאוש, בו היו שרירים הגולים באין תקווה של מוצא ובהעדר כל אפשרות לחזור ולחדש את החיים התקינים (מכתב ג'). אף למדים אנו מן המכתבים מה גדול היה הנטל הכספי שרבץ על יהודי פולין לרגלי פעולות העזרה למחנה זבונשין. מוכח, שזה היה מאמץ ראשי של הציבוריות היהודית, שדחה ואף הביא לידי שיתוק פעולות ציבוריות אחרות, וביחוד את המגביות למוסדות תרבות, כגון יו"א (מכתב ג').

מאלפת היא הערכתו הקולעת של רינגלבלום את המשמעות המדינית של זבונשין מבחינת יחסה של ממשלת פולין למאורע ולמגורשים. גם רינגלבלום רואה להעיר, מה שהיה ידוע בזמנו גם מחוץ לפולין, שיחס שלטונות פולין למגורשים לא היה משולל מלכתחילה נימה של אהדה. אל נכון מסביר רינגלבלום את האהדה הזאת כנובעת משנאת-הזן, יותר מאשר מאהבת-מרדכי: „כנראה חשבו לכתחילה להפגין נגד גרמניה, לא להכיר בעובדה המוגמרת שלהם“ (מכתב ב'). ייתכן שלא נעלם מרינגלבלום המניע העיקרי להפגנה זו, אף כי אינו מזכירו במכתב: ב־24 באוקטובר 1938, ארבעה ימים לפני מעשה-זבונשין, הומין שר-החוץ הגרמני ריבנטרופ, את השגריר הפולני יוזף ליפסקי לשיחה, בה העלה את התביעות להחזרת דאנציג לרייך ולאקסטריטוריאליות של תחבורת גרמניה דרך „הקורידור“. רק שלושה שבועות עברו מאז חוזה מינכן המחפיר וכבר הגיע תורה של פולין בתכניות

2. בכתבי-עת „פאָלקסהילף“. ראה גם הערה 1. שם, עמ' 90–93.

הלסטים של היטלר. מכל מקום מסביר רינגלבלום והולך, שעל כל הניגוד לגרמניה גברר עד מהרה בשיקוליה של פולין הנימוקים של מדיניות פנים, וביחוד נימוק ההתחרות במפלגת נ.ד. בנידון הפגנת התכנית האנטישמית. לא זו בלבד שמן המגורשים במחנה זבונשין נשללה זכות הכניסה לפולין, אלא שהסאנאציה ניצלה בגלוי את גורל האומללים כקלף של לחץ בתביעותיה כלפי יהדות פולין בפנים ובזירה הבין-לאומית להגברת ההגירה של היהודים מן הארץ. את הדכאון של יהודי פולין שהרגישו בעלבון אסירי זבונשין את עלבון עצמם, את השפלתם „לדרגת מצורעים“, מבטא רינגלבלום בצמצום דברים-כדרכנות של היסטוריון אמן. יתירה מזאת, באינטואיציה והבנה היסטורית עמוקה הנודעת לו, השכיל רינגלבלום גם לתפוס את הטראגדיה של זבונשין ואת המדיניות של הסאנאציה נוכח זבונשין, כאותות ראשונים של שואה גדולה הממשמשת ובאה. אזנו העירנית שמעה את הד הרעמים הרחוקים, המבשרים את הסערה, בהדהודהם של „שורת החוקים האנטי-יהודיים“, שהוכנו על-ידי המחנה השליט. במראה הדירה שלי בוארשה, המרוקנת מרהיטים לרגל התכוננות בני משפחתי להגירה לאמריקה, ראה את הסמל „למה שמתכוננים בפולין“ (פוסטסקריפטום מ-1 בינואר 1939 למכתב ג').

מכתבי זבונשין מגלים לנו את דמותו האצילה של רינגלבלום גם מבחינת אופיו ותכונותיו של מנהיג ציבורי מסור לשליחותו בכל נימי נפשו. ההיסטוריון הלוחם לא יכול להחשות לשמע הטרגדיה של זבונשין. יחד עם מנהל הג'וינט בפולין, יצחק גיטרמן י"ד ועם חברו להוראה ש. גינצברג, התגייס לארגון עזרה למגורשים. לבו הרגיש לא יכול לשאת את מראה הסבל של קרבנות הגירוש ומזועזע ממה שראו עיניו הוא בוכה כל הלילה. אך הוא אינו נותן ליאוש לתוקפו. בכושר הארגוני הנפלא שלו הוא עובד 20 שעות ביום במשך שבועיים (מכתב א')³ והוא מחזיק מעמד עם חברו גינצברג חמישה שבועות, שעה שאחרים נשברו ועזבו.

מרצו, עקשנותו, יזמתו והריצותו של רינגלבלום הראו נפלאות. הוא הקים בזבונשין „עיריה שלימה“ מאורגנת, על כל מחלקות הכלכלה הנצרכות ליישוב בן חמשת אלפים נפשות. רב יותר מההישג הזה, ראוייה לציון שיטת העזרה שאורגנה על-ידו ותחומי הפעולה שהיחווה לה וביצעה. לא פילנתרופיה, אלא עזרה עצמית ופעילות עצמית — זוהי הסיסמה ששיוה לנגד עיניו. אף כאן, כלפי אנשים תלושים מסביבתם, עקורי שרשים ומחוסרי-כל, אכן, על-ידי כתריסר אנשים שפעלו כשליחי ועד העזרה, הצליח רינגלבלום לרתום לעבודה כ-500 פליטים, את החלק העשירי של המגורשים עצמם.

כמוה כפעולה הכלכלית והמנהלית, מסועפת ותוססת הפעולה התרבותית: הוקמו אולמות קריאה, ספרייה, קורסים לשפות, בית-ספר, נערכו קונצרטים⁴. לא די לו בספרים ועתונים שהשיג בפולין, הוא פונה לידידו באמריקה שיעודד את הסופרים לשלוח ספרים ועתונים (מכתב ג').

3. מוכח, שאין בפרט זה משום הגזמה של מליצה. ההיסטוריון הצעיר, מאיר קוז'ין, שהיה מעוררו של רינגלבלום במחנה זבונשין מטעם הג'וינט, מספר, כי „באווירה של עצבנות, דיכאון ומתיחות עבד רינגלבלום כעשרים שעות ביממה ללא ליאות“ (מאיר קוז'ין — עמנואל רינגלבלום לפני המלחמה ובימייה הראשונים, מאמר שני, ידיעות ירושם, מס' 23-24, עמ' 19).

4. ברפורטוזה הנ"ל מוסר רינגלבלום פרטים נוספים על פעולה תרבותית זו: הספרייה הכילה כאלפיים ספרים, נערכו 50 קורסים לשפות, בחוכם גם ליידוש ועברית. נערכו גם הצגות על-ידי שחקנים יהודים.

פעולת תרבות זו, פרי יזמתו של רינגלבלום, היא גם המכוונת על-ידו במגמה לאומית מובהקת. כדי לרומם את רוח המדוכאים, הכרח היה להחזיר להם את רגש הכבוד האנושי, להחדיר בה רעיון מנחה ופרספקטיבה, והרי אלו לא ניתנו להינתק מרגש הכבוד הלאומי ומהכרה לאומית. הפליטים היהודים שהוקאו על-ידי הסכיבה הגרמנית הצוררת ונדחו על-ידי התרבות הגרמנית, לא היתה להם תקנה, אלא בהחזרתם אל חיק האומה. הקשר הטבעי עם האומה היא השפה הלאומית המדוברת. אכן, יידיש היא השפה שהחיה אותה רינגלבלום בפי חבוישי המחנה (מכתב ב'), בעיקר הודות להשפעתו האישית וקסם אישיותו. הודמנתי פעם לשיחה בניו-יורק עם שחקן התיאטרון היהודי הנודע נח נכבוש. שהוזמן על-ידי רינגלבלום בימי זבונשין להופעות אמנותיות במחנה. הוא סיפר לי כיצד היה רינגלבלום אוסף סביבו את הפליטים ושר אתם במקהלה שירי יידיש: כששינן אתם את שירו של איציק מנגר „רבינו תם“, היתה התלהבותם מגיעה ממש למדרגה של דביקות חסידית. מה הפלא איפוא, שפליטי זבונשין העריצו את רינגלבלום כמנהיג וידיד נאמן והידידים שעשה לו במחנה קיימו את הקשרים אתו גם לאחר שחזר לווארשה.

פרשת זבונשין בחייו של רינגלבלום כפי שהיא משתקפת במכתביו, היא הגשר שהוביל אותו, את ההיסטוריון והמנהיג הציבורי מתקופה שלפני המלחמה למרומים של היסטוריון הגיטו ואחד המנהיגים של המחתרת בגיטו. הכל בפעולתו בזבונשין הוא סימן לבאות: ארגון הפעולה העצמית וההדדית שגילגולה בגיטו הם „הויוֹ-קאמיטעטן“ (ועדי־בית), כמה כפעולת התרבות שהמשכה הוא „איקאר“*. אף מפעלו הכביר, ארכיון הגיטו והמרכז לתיעוד השואה, שעתיד היה בשמו „עונג־שבת“ לפאר את זכרו של רינגלבלום לעולמים, גרעיני ראשיתו נזרעו על-ידו כבר בזבונשין: כפי שמוסר מאיר קוז'ן, חבר חוג־ההיסטוריונים של חברת ייוו“א בווארשה ועוזרו של רינגלבלום בפעולת עזרה בזבונשין, אירגן ואסף רינגל־בלום במחנה ההוא עדויות של המגורשים על סבלם בגרמניה מידי הנאצים ועל ייסורי הגירוש. הוא הביא אתו מזבונשין לביתו בווארשה „ארגזים מלאים חומר ורשימות למכביר“, כדי לעבד את המקורות במונוגרפיה מקיפה לכשיתפנה לכך. אלא שעד מהרה פרצה המלחמה ורינגלבלום התמסר בכל נפשו לרישום ההיסטוריה של השואה.

מכתב ג' המתחיל ומסיים בזבונשין כולל קטע של ביקורת על הרצאה מסויימת בדבר חלקם של היהודים במרדים של פולין. את הקטע הזה ראינו לא להשמיט, לא רק לבלתי פגום בשלימותו של המכתב, אלא גם בגלל חשיבותו להכרת קו נוסף באישיותו של רינגלבלום. שורשיו הלאומיים העמוקים מתגלים אף בהרגשתו הנסערת כלפי סוג של היסטוריוגרפים, שמגמת ההתבוללות מקלקלת להם גם את שורת האובייקטיביות ההיס־טורית.

* ראשי תיבות של „אידישע קולטור ארגאניזאציע“ (ארגון לתרבות יהודית).

5. מ. קוז'ין, שם, עמ' 19.

ומזה כמה ימים אני מנהל יחד עם גינצברג² את כל העבודה. במשך 14 יום הקימונו עיר שלימה עם מחלקות-אפסנאות, אישפוז, דואר, ייעוץ משפטי, הגירה, ומחלקות אחרות.

מה שעבר עלי כאן קשה להעלות בכתב. מסתמא אין בידי הקולמוס לתאר את כל אלה. די להגיד שאחרי כמה ימים של עבודה, בכיתי כל הלילה בראותי מה טובלים כאן האנשים. כעת השתפר המצב. יש לכולם מה לאכול וקורת גג מעליהם ולבושים לפי האפשרויות. במשך 2 השבועות האחרונים ישנתי רק מעט ועבדתי 20 שעה ביום.

אין ביכולתי לכתוב עכשיו. מחכות לי עבודות חשובות שעלי לארגןן וש-אחריותן מוטלת עלי.

את חוויותיי כאן לא אשכח לעולם. בין המגורשים נמצא ד"ר ברוך סיסטר יחד עם קבוצת תלמידים של ה"הוכשולה". יש תכנית להעביר את בית-הספר הגבוה הזה לאמריקה, מובן לאחר שיחוסל המחנה. עד כמה אני דואג לך תיווכח מהעובדה, שנדברתי אתו, כי אם אמנם יבוצע הדבר, יחשוב על עבודה בשבילך. מובן, שכעת כל זה בבחינת Gruszi na Wierzbie* בדבר ההצעה להוציא לאור שוחחתי עם מנהל הגוינט באירופה, טרופר³ בדבר ההצעה להוציא לאור

אני מודאג מאוד על מצבך ואתה יודעת
 שיש לי הרבה דברים שאני רוצה לכתוב
 לך אבל אין לי זמן. אני רוצה לכתוב
 לך הרבה דברים אבל אין לי זמן.
 אני רוצה לכתוב לך הרבה דברים
 אבל אין לי זמן. אני רוצה לכתוב
 לך הרבה דברים אבל אין לי זמן.

אני רוצה לכתוב לך הרבה דברים
 אבל אין לי זמן. אני רוצה לכתוב
 לך הרבה דברים אבל אין לי זמן.

עמוד אחרון מתוך המכתב הנ"ל

2 סאלוש גינצברג מורה לפיזיקה באחת מן הגימנסיות היהודיות-פולניות בווארשה.
 3 מוריס טרופר עסקן ציבורי נודע לתהילה; הצטיין בפעולת עזרתו ללא ליאות גם בגיטו וארשה, עד להירצחו ב-18 בינואר 1943. רינגלבלום הקדיש לזכרו מאמר הערצה. השווה "כתבים פון געטא", כרך ב', וארשה 1963, עמ' 122-141.
 * "אגסים על עץ ערבה", חלום באספמיא.

כתבי-עת עבור הלנדסמנשפטטים* . ההצעה מוצאת חן בעיניו והזכרנו את שמך (אנחנו, כלומר אני וג'יטרמן) כעורך. הוא ציווה להכין את הגליון הראשון ואחרי כן נקווה שייצא מזה איזה דבר. פעם אחרת אכתוב לך על כך יותר פרטים. טבעי שיש כברת דרך בין הרעיון לבין ביצועו. מה שלומך? אלא אמרה לי כי בעוד כמה שבועות, כלומר ביאנואר, כבר תגיע לאמריקה. אני שמח מאוד כי הנפרדים יתאחדו מחדש. מה נשמע בוארשה — איני יודע. איני קורא עתונים וכולי שקוע בעבודה. אסוף לי את החומר על זבונשין שבעתונות היהודית והאנגלית. בברכות ונשיקות לבביות שלך

עמנואל

ב.

6.12.1938

רפאל היקר,

נמצא אני בנופש בשרודבורוב. עבדתי 5 שבועות בזבונשין. חוץ מגינסברג, שייך אני למועטים שהחזיקו שם מעמד משך זמן כה ארוך. כמעט כל היתר נשברו לאחר זמן פחות או יותר קצר. אין בי לא הכוח ולא הסבלנות לתאר לך כל שעבר עלינו בזבונשין. בכל אופן נדמה לי כי גירוש כה פראי, נטול רחמים, כגירוש גרמניה לא ידע אי פעם קיבוץ יהודי. ראיתי אשה שגרשו אותה מביתה שבגרמניה בעודה בפיוז'מה (אשה זו חולת-רוח עתה למחצה). ראיתי אשה בת חמשים ומעלה, שהוציאוה מביתה כשהיא משותקת ואחרי כן נשאו אותה צעירים יהודים כל הזמן בכורסא, משם ועד לגבול. (עד היום שוכבת האשה בבית-חולים). ראיתי חולה ב-Spiączka** שנשאו אותו מעבר לגבול על אלונקה, אכזריות שאין משלה בכל דברי הימים.

במשך 5 שבועות הללו, אנחנו (כלומר בימים הראשונים ג'יטרמן, גינסברג ואני, ואחרי 10 ימים אני וג'ינסברג) הקימונו עיירה שלימה עם מחלקות לאספקה, אישפוז, סדנות נגרים, חייטים, סנדלרים, ספרים, מחלקה משפטית, מחלקת הגירה ודואר עצמי (עם 53 מועסקים) משרד-סעד, בית-דין של בוררים, ועדת-סדר, שירות בקרה גלוי וחשאי, שירות נקיון, שירות סניטרי מסועף וכו'. נוסף על 10—15 האנשים מפולין מועסקים כמעט 500 פליטים מגרמניה בכל הסעיפים הללו, שמניתי אותם לעיל. החשוב הוא שאין כאן הרגשה של מקבלים ונותנים. הפליטים רואים בנו אחים החשים לעזרה בשעה של מצוקה ואסון. כמעט בכל התפקידים האחראים נושאים הפליטים. בינינו ובין הפליטים שוררים היחסים הלבביים והידידותיים ביותר. לא רוח הפילנטרופיה העבישה שכל כך בקלות יכלה לחדור לעבודה. אכן על כן נהנים מעזרתנו כל הזקוקים לעזרה. אין איש נפגע ברגשותיו האנושיים. כל התלונות על יחס רע נבדקות מהר ולא „פילנטרופ“ אחד שילחנהו מכאן.

פותחה כאן פעולה תרבותית. הדבר הראשון שהנהגנו אותו הוא הדיבור באידיש. זה הפך במחנה ממש לאופנה. ארגנו קורסים לפולנית שבהם משתתפים כמעט 200 איש, מוקמים גם קורסים אחרים. יש כמה אולמיי-קריאה, ספרייה;

* אירגונים של יהודי אמריקה לפי עיר המוצא באירופה.
** מחלת שינה.

האלמנטים הדתיים ארגנו תלמוד-תורה. יש קונצרטים ופעילה מקהלה. ואולם, יש עדיין גם צרות אין שיעור. אף כי הוטבה חלוקת ארוחות-הצהריים, עדיין מוכרחים אנשים לחכות זמן רב לארוחתם ומוג האויר כעת הוא קר מאוד. האנשים בכל זאת מרגישים כמו במחנה. 5 שבועות שוכבים אנשים. על מזרונני קש באולמות גדולים, אמנם מוסקים. אין אפשרות להחליף את בגדיהם. בית-המרחץ העלה את מחיר הרחצה (50 גרושים אמבטיה!) ולא כולם יכולים להתרחץ. גברים השאירו את נשותיהם וילדיהם בגרמניה וכעת קיבלו ידיעות אימות מביתם. אנשים יוצאים מדעתם מרוב מחשבות, מה צפוי להם בפולין לאחר שכבר יזכו למזל לעזוב את המחנה.

המצב עולה ב-10 אלף זלוטים כל יום. כמה זמן אפשר יהיה לעמוד בזה? הממשלה אינה נותנת אף גרוש אחד. בעד הקש שסיפק ראש-המחוז בימים הראשונים שולם לו מלוא המחיר. האנשים מהרהרים ביאוש על גורלם. מתנהלת פעולת שלילת האזרחות מהאנשים. נשלחות לזבונשין מודעות שפלוגי או פלוגי קיפח את האזרחות הפולנית.

את כולנו מטרידה המחשבה כמה עוד יימשך עניין זבונשין ומה יהיה בסופם של כל האנשים. כנראה חשבו לכתחילה להפגין נגד גרמניה, לא להכיר בעובדה המוגמרת שלהם, אחרי כן זה נהפך בדיהם לאמצעית-עמולה נגד האנדקים. אין אנו נותנים לאף יהודי להיכנס לפולין. אנחנו פה האנטישמיים האמיתיים. אנחנו נפנה את זבונשין כאשר יהיו לאנשים אפשרויות הגירה. זבונשין הפכה סמל להפקרות כלפי יהדות פולין. יהודים הושפלו לדרגת מצורעים, לאזרחים ממדרגה רביעית, על כן עוברת על כולנו טרגדיה נוראה. זבונשין היתה מהלומה מוסרית כבדה נגד האוכלוסייה היהודית בפולין. משום כך, אכן, נמשכים כל החוטים מהמוני היהודים אל זבונשין ואל היהודים הסובלים שם.

על עניינים אחרים כגון הועדה ההיסטורית וכו' אינני כותב לך, משום שאני תלוש מכל זה לחלוטין. כאשר אחזור בעוד כמה ימים למסלול תקין אכתוב לך על הכול. נא, קבל ברכות ונשיקות לבביות מאת ע מ נ ו א ל

ג.

3.12.1938

* — — — בינתיים עברה עלי שפעת. עדיין נחלש אני אחרי זבונשין. גינסבורג שהוא בזבונשין, הוא אכן אותו הפיזיקאי. הוא מודה לך לבבית בעד דרישות בשלומו ובעד דרישות שלום מבנו. לאט לאט חזרתי לעבודתי על וארשה¹

* השמטנו כאן את העמוד הראשון של המכתב, בו מדובר על הועד ההיסטורי של ה"ייווא" בניריווק ועל עניינים פרטיים.

1 ההיסטוריה של היהודים בוארשה. ב-1932 פרסם רינגלבלום ספר בפולנית, "תולדות היהודים בוארשה עד לגירוש בשנת 1527". הוא המשיך לעבוד על ההיסטוריה של היהודים בוארשה. ובראשית המלחמה גמר את החלק השני. בו הגיע עד לסוף המאה ה-18. אולם הכ"י של הספר הזה לא נשתמר בארכיון רינגלבלום ומכל המחקר המקיף הזה אין בידינו אלא פרק אחד שהתפרסם בשנת 1927 בכרך השני של "ייווא, היסטארישע שריפטן", וקטעים בכתבי עת "פון נאענטן עבר", "ייווא בלעטער" ו"ציון".

אך אין זה הולך כמו קודם. מסתמא עוד יארך קצת עד שאחזור למצב התקין מלפני זבונשין.

אני משתומם מדוע שותקים בעולם. נוטלים אזרחים שלנו, לא זרים, בעלי דרכונים כשרים ומחזיקים אותם חדשים על יד הגבול. את אחזקתם מטילים על הציבוריות היהודית. זה עולה 12 אלף זלוטים ליום. וכמה זמן יוכלו לשאת בזאת? בשל כך סובלות אלף פעולות אחרות. ניתן להגיד שכל הפעולות הציבוריות משותקות בשל כך. ה"ייווא" סובל נוראות בשל כך. פשוט קאטאסטרופה. האנשים בזבונשין מעוצבנים עתה נורא. סבלנותם מגיעה לקצה. הם שואלים מה יהיה בסופנו? התנאים בשל הקור והכפור איומים. 10—15 איש בתוך כל חדר פנימה אינם יכולים לשבת במנוחה ואף אינם יכולים לצאת. אין בנייני ציבור. בדבור אחד: טרגדיה איומה. הצע להתאחדות הסופרים היהודים לשלוח לשם אוסף של ספרים ועתונים יהודיים, אנגליים וצרפתיים. האנשים יוצאים מדעתם. היכנס למערכות העתונים הרשויים למשלוח בפולין. ישלחורנא לפי 50 עותקים מהוצאותיהם. ישלחו נא את "די צוקונפט". ערך רב נודע לספריילימוד אנגליים. הכתובת של זבונשין היא: Komitet Pomocy w Warszawie. קח על עצמך קצת טורח וטפל בכל אלה. פשוט רחמנות על האנשים היוצאים מדעתם בשל השעמום. פרסם קריאה קצרה בעתונות בדבר משלוח ספרים ועתונים. מסור בעתונות את הכתובת של זבונשין.

אצלנו בחוג להיסטוריה² נתקיימה הרצאה של ג...³ ובה גילויים סנסציוניים: אין לדבר על השתתפותם של יהודים במרידות עד לעלייתו של מעמד הפועלים. מרד פירושו התאגדות של אנשים מרצון חופשי. אצל היהודים לא היה רצון חופשי להשתתפות. הסופרים שכתבו על השתתפות היהודים במרידות, נמצאו תחת לחץ הסביבה הלאומנית. כולם אפולוגטים. בלבן⁴ שיפר⁵ ואנוכי⁶. יוצאים מן הכלל הם גלבר⁷ ושאצקי⁸. היה ויכוח סוער. כולם יצאו נגדו. אגב, הוא אמר אותו

¹ ועד העזרה בוארשה.

² החוג להיסטוריה על יד בית האקדמאים (הסטודנטים) בוארשה נוסד ע"י רינגלבלום בשנת 1923 והפך כמה שנים אחרי ייסוד "ייווא" לחוג ההיסטוריונים של חברת ייווא בוארשה. בשלב זה היו חבריו של החוג היסטוריונים צעירים אשר כבר גמרו את חוק לימודיהם באוניברסיטה. החוג הוציא בעריכתם של רינגלבלום ור. מאהלר ארבע חוברות של כ"ע להיסטוריה יהודית בשם "יונגע היסטאריקער" (1926, 1929).

³ ובלעטער פאר געשיכטע" (1934, 1938).

⁴ כאן נזכר שם היסטוריון, אשר אך הוסמך לתואר מגיסטר באוניברסיטת וארשה.

⁵ פרופ' מאיר באלאבאן, זקן ההיסטוריונים של יהודי פולין (1877—1942) כתב מאמרים על מרד יהודי פולין של שנת 1863.

⁶ ד"ר יצחק שיפר, ההיסטוריון הדגול (1884—1943) פרסם בשנת 1932 ספר בפולנית "יהודי מלכות פולין בימי מרד נובמבר".

⁷ ד"ר רינגלבלום פרסם בשנת 1937 באידיש ספר על "יהודי פולין במרד קושצ'ושקו 1794".

⁸ ד"ר נ.מ. גלבר, ההיסטוריון הנודע של הציונות הוציא בשנת 1923 ספר בגרמנית על תולדות היהודים במרד הפולני של שנת 1863.

⁹ ד"ר יעקב שאצקי, ההיסטוריון רב היצירה (1893—1956) פרסם כמה מאמרים גם על המרדים הפולניים משנות 1830, 1863.

דבר שאמר סקאלקובסקי⁹. אם העתונות כתבה טובות על השתתפותם של יהודים במרידות אין זו אמת. סתם תעמולה. ההיסטוריונים היהודים צריכים לחגור עוז להצהיר כי יהודים לא השתתפו במלחמות החופש הפולניות. ובאשר לי, אמר, כי אין שום עובדות שיוכיחו את השתתפותם של יהודים במרד קושצ'ושקו. הוא הוכיח אותי על שכתבתי על אודות חייטים יהודים, חייטים, סוחרים וספקים בימי המרד. תשובתי היתה מאופקת ביותר אם כי מהערה אחת לא יכולתי להימנע, שאם אני נפלתי תחת השפעת האסכולה הלאומנית, נמצא הוא תחת השפעת האסכולה של טוקארז'¹⁰ שכתב בנימה אנטישמית מפורשת על היהודים בשנת 1830. הוא כותב רצנוזיה על ספרי ב-Kwartalnik Historyczny זה יסתיים בודאי כמו אצל ספרו של שיפר „וכל זה פוסל את הספר מנקודת ראות מדעית”¹¹. בדיבור אחד, גלגול מכוער של „מושק'ה אדום” היוצא מעורו כדי לשאת חן בעיני הגויים. וזאת הוא יכול לעשות בהולכו על החבל שלהם ובשללו מהמוני היהודים את אהדתם והשתתפותם החלקית במלחמות השחרור הפולניות. הוכחתי לו כי עבר בשתיקה על שורה שלימה של מאמרים של שאצקי, שבהם הוא מדבר בפירוש על השתתפות היהודים באיזורים שונים של הארץ במרידות 1830 ו-1863. הוכחתי לו שלא היה לפניו או לא קרא את ספריו של אלמי¹² על 1863 הזורקים אור על יחסם האמיתי למלחמות החופש הפולניות.

המגוחך הוא שהבחור, שבכל ימי חייו לא כתב דבר מחוץ למאמר על בית-החרושת לאבק-שריפה בשנת 1863, מתהלך ומחלק תעודות ובעצמו אינו עושה דבר.

שיפר חולה מאוד. אומרים שללא מרפא. אין מניחים לגשת אליו. יכול אתה לתאר לעצמך את עגמת נפשי בשל כך. גם מחלתו של ברוידה¹³ עשויה להימשך הרבה. בדיבור אחד, לא שמח לנו. שימפנוביץ' הגיאוגרף¹⁴ נפטר.

ככה זה בעולם. לא שמח. אתה מרגיש בודד מאוד. אני מתגעגע מאוד על האנשים בזבונשין. יש שם אידיאליסטים נפלאים, שאתם התיידדתי מאוד. אני מתכתב אתם באופן סדיר. היה זה פשוט רגע טרגי, הפרידה מהם. הם טלפנו

9 אדם סקאלקובסקי, אחד ההיסטוריונים של מרד קושצ'ושקו.
10 ואצל אב טוקארז', פרופיסור באוניברסיטת וארשה, היה „אנדק” לפי השקפתו הפוליטית אך לתלמידים היהודים התייחס בהגינות.

11 זוהי ציטטה מסוף בקורתו של ג... על ספרו הנ"ל של שיפר, שנתפרסמה ברבעון ההיסטורי הנזכר. חברי „חוג ההיסטוריונים” קיבלו את ביקורתו זו במורת רוח, כהירות כלפי ההיסטוריון הדגול.

12 א. אלמי (שם ספרותי של אליהו חיים שפס, 1892—1962) עיבד בצורה ספרותית אגדות העם על היהודים במרד 1863.

13 יהושע ברוידה, מורה לאטינית, בגימנסיה בוארשה, חובב אישים מחוגי ה„ייווא”, מידידיו הקרובים של רינגלבלום, חלה בזמן ההוא בשחפת. איבד עצמו לדעת ב-1942, בימי הגירושים מוארשה. השווה עליו: רינגלבלום, כתבים פון געטא, כרך ב', עמ' 54—55, 207—210.

14 מורה באחת הגימנסיות בוארשה.

לגיטרמן שאשאר שם. זה רענן אותי מבחינה רוחנית. בכל זאת יש אנשים טובים
עולם מלא.

נא קבל ברכות ונשיקות לבביות
מאת עמנואל שלך

היום, 1.1. הייתי אצלך בבית. נראה אצלך כמו בערב פסח. הבית ריק למחצה
כמו לפני יום-טוב¹⁵ כאשר חשים למה שמתכוונים בפולין (שורה של חוקים
אנטייהודיים), הרי מראה הדירה הוא סמלי מאוד — — —¹⁶.

מכתב לארנון פישמן-תמיר

25.5.1929

ארנו היקר!

סבורני כי הנך מבין אידיש ועל כן כותב אני לך בשפה, שבודאי קרובה היא
לך, לאחר ששהית בין יהודים-פולנים, שאצלם שפה זו היא השלטת. מכתבך
שמחני באמת. כל כך הרבה לבביות מבצבצת מכל מלה שכתבת לי, עד שנוכחתי
כי אמנם ידיד-אמת אתה. קודם כל אתחיל ממה שמעניין אותך יותר מכל,
מזבונשין, שעליה אי אפשר לשכוח כל כמה שתתרחק משם. בודאי ספרתי לך,
כי לאחר שנסעתי מזבונשין, עוד כחדשיים לא יכולתי להשתחרר מהתמונות של
זבונשין. בכל מה שעשיתי, תמיד ריחף לנגד עיני מראה המחנה בזבונשין, של
הידידים שפגשתי אותם שם, של החוויות וכו'. ובכן זבונשין כבר התחסלה במקצת.
היום יש שם 3600 איש כלומר 1500 פחות מאשר בזמנך. רבים נסעו להכשרה.
בזמן האחרון מקבלים כל אלה, שקרוביהם ערבים בעדם כי יתמכו בהם, את
הרשיון להוציא את קרוביהם מזבונשין¹. אולם זה נמשך באיטיות יתירה וסבלנות
האנשים אוזלת. על כן שוררים בזבונשין תנאים מאוד לא טובים. האוכל צומצם
והאנשים נעשים מיום יותר עצבניים. הגרוע ביותר הוא לאחר שהאנשים
חוזרים מגרמניה. מחזירים מעטים ביותר ומותר לנסוע לכל אשר רוצים אבל
כאן מתחילה הטרגדיה האמתית: לאן? מצבו של ועד הפליטים נעשה גרוע
יותר ויותר. יהודי פולין הכניסו זה עתה כ-150 עד 200 מיליון זלוטים להגנה
אנטיאירית, ויש גם חובות שונים ועל כן הם אינם יכולים להמשיך לשאת בעול
הפליטים. הועד אינו אוסף בזמן האחרון כמעט ולא כלום. המוסד היחידי הנותן
כסף למען הפליטים נשאר הג'וינט. מובן לך על כן כמה מר המצב. אשריך

15 ערב צאתי לאמריקה עם ילדתנו, מכרה אשתי בהדרגה את רהיטי הדירה, במידה
שנמצאו להם קונים. מכאן מראה הדירה המתואר על ידי ר.

16 הפיסקה מסתיימת בשבח חינה של הילדה.
1 המשפט מסורס גם במקור. צ"ל: מקבלים רשיון יציאה מזבונשין כל אלה שקרוביהם
עריבים להחוקתם.

שאינך כבר בזבונשין. באלה הימים היה אצלנו ד"ר טננבוים². הוא נסע לסטניסר לבוב, בה יש לו קרובים. הוא היה כבר אבוד באמת. מד"ר שטרן³ קבלתי מכתב. הוא יבוא לוארשה. אני שמח מאוד להתראות אתו. התחלתי לאהוב אותו מאוד. יתר על כן, מי אינו יכול לאהוב אדם כה יקר כד"ר שטרן?

התרחקותו של שכננו המערבי השפיעה אצלנו, להחלשה זמנית של האנטי-שמיות. על כל פנים, תופעות כאלה כבאותם הזמנים שהיית בפולין, שוב אינן מתרחשות כעת. מובן שזה רומם קצת את מצב הרוחות והקל על החיים. אולם בו בזמן הביאה העת החדשה לתופעות חדשות, שמהם נפגעו בשורה הראשונה ההמונים היהודיים, כאלמנט של מסחר. הפסקת האשראי גרעה לה תוצאות עגומות לגבי כל אלה שבסיסם הכלכלי הוא האשראי. בארצנו יש מצב-רוח טוב, במידה שמדובר בגרמנים. צריך להכיר את הפולנים, כדי להיות בטוח כי הנתח הזה יעלה להיטלר בקושי. הוא עוד יכול להיחנק בו. האנשים אינם מפחדים מפני הגרמנים. יתר על כן, גם מוכנים היטיב כדי לגלות התנגדות לשונא. בעתונות כאן אין נעיונות מזוכיסטיות (סגפניות) ואפילו אם מישוהו חושב כך, לא יהיה לו האומץ לבטא דעות כאלה, וזה כמובן מומנט חשוב ביותר. אם הקונסולידציה של העמים שוחרי השלום לא תהיה שקר אלא עובדה של ממש, חוששני כי מפני כוח כזה יסוג היטלר, כמובן אם בדרך הטבע יוכל לסגת.

השביתה שאורגנה כאן נגד הספר הלבן⁴, הצליחה במאה אחוזים. לא הועילה פעולת-הנגד של ה"בונד". אלה שהצביעו בשעת הבחירות בעד ה"בונד", נהגו בימי השביתה אחרת מאשר ציווה ה"בונד". בדיבור אחד, החיים היהודים בפולין אינם כה פשוטים ולהיפך, הם די מורכבים.

אצלי, אישית, אין כל שינויים. יש לי עבודה מעניינת הנותנת לי סיפוק רב. מזמן לזמן יוצא לי לבקר ערים ועיירות בפולין ולהיודע על מצבן במקומות. זה מעניין מאוד ומעניק סיפוק רב, ביחוד כשנוכחים כי האוכלוסיה היהודית אינה מוותרת על עמדותיה ולוחמת עליהן. בעיירות יש הלהט החסידי והמסירות לעבודה ציבורית.

כתוב לי מה אתה עושה? כיצד אתה חי.

בברכות לבביות

שלך

עמנואל רינגלבלום.

בשולי המכתב

ב-28 באוקטובר 1938 גורשו כ-16,000 בעלי אזרחות פולנית מתוך גרמניה בחזרה לפולניה. הרוב היו כמובן יהודים ובתוכם הח"מ. הממשלה הפולנית דאז עצרה את רוב המחוזים אל תחומיה באופן בלתי-חוקי או בשטח הפקר בין המדינות או בכפרים

2 ד"ר טננבוים — ראה "בשולי המכתב".

3 ד"ר שטרן — כנ"ל.

4. הספר הלבן התפרסם ב-17 מאי 1939, כלומר ימים ספורים לפני כתיבת המכתב.

הפולנים ליד הגבול, אותם הקיפה משמרות צבא. אחד מהם היה זבונשין, ובו 5,000 תושבים שעליהם נוספו כ־5,000 היהודים המגורשים. אחרי הימים הראשונים של מצוקה גוראה, הופיע שם ועד מטעם הארגונים היהודיים הפולנים, לרבות הג'וינט. אשר ניסה להקל על המצב תוך כדי חלוקת בגדים חמים, אוכל וכספים אשר נאספו ברחבי היהדות הפולנית. יושבראש של אותו ועד היה רינגלבלום.

הכרתי אותו בימים הראשונים של שהותנו בזבונשין כי יזמתי התארגנות חניכי תנועות הנוער, לרוב החלוציות, אשר היו מפורזים בכפר עם משפחותיהם. להתארגנות זאת לשרותי-עזרה וסדרנות היתה מטרה כפולה: לנסות ולהשליט סדר בתוהו ובוהו אשר שרר שם, למנוע השתלטות של כל מיני אלמנטים אפילים על הציבור המבוהל וגם: להציב תפקיד חיובי למאות הצעירים אשר הסתובבו שם. נעזרתי בתפקיד זה על ידי שני חברי „השומר הצעיר” והם: דאדא פילץ (אחיו של שמעון פילץ מקב' דליה) וד"ר אלק שטרן, חניך התנועה מקראקוב אשר למד באותה שעה רפואה בברלין וכמובן גרוש גם-כן. אלק שטרן פעל שם כרופא וכמגשר בינינו ולבין הועד, כי אנחנו „הייקים” לא ידענו לא פולנית ולא אידיש. על אלק, אשר השתייך, לפי דבריו, לקבוצת מייסדי קבוץ עין-המפרץ, שמעתי אחרי המלחמה רק שהגיע בשנת 39, עם היסול המעצר בזבונשין, אל הוריו בקראקוב, שהוא הלך מאוחר יותר עם הצבא הסובייטי מזרחה ומאו נעלמו עקבותיו. דאדא פילץ חי כיום בתל-אביב.

רינגלבלום, אליו פנינו בהצעתנו לארגן את הנוער לפעולות עזרה וסדרנות, הגיש לנו את עזרתו וכאשר ראה את תוצאות עבודתנו סמך במידה רבה מאוד את ידינו עלינו כגוף מאורגן יחידי בין הפליטים. שיתפנו פעולה גם בכל מיני מיבצעים לא כל כך גאליים, כגון הסתרת משפחת גרינשפאן והברחתה אל מחוץ למחנה. (הוריו ואחיו של הרשל גרינשפאן אשר רצה את פון ראט בפאריס לאחר ששמע על גרוש משפחתו, מעשה אשר שימש עילה לנאצים לערוך את „ליל-הבדולח“). או עריכת פטיציה בין הפליטים אל הממשלה הפולנית ואל אלמנת פילסודסקי כדי להשיג ביטול המעצר. זאת היתה בעיני הממשלה הפולנית פעולה בלתי-הוקית — בתחום שטח הגבול! — ולכן ביקש רינגלבלום שאנחנו נבצע אותה, על-מנת לא לסבך את הועד. הארגונים היהודיים ביקשו, עד כמה שזכור לי אחרי כמה שבועות לפזר את הפליטים בקהילות ובין קרובי המגורשים, כדי להשתחרר מן העומס הכספי של החזקת האלפים ללא פרנסה. אך השלטונות הפולניים של אז איימו, לפי דברי רינגלבלום, במאסר המנהיגים היהודיים ובסאנקציות למיניהן, על-אף שהחוק היה לצד היהודים!

תוך פעילותי או בבית-הועד ולאחר רכישת יסודות מסויימים בשפה האידיש ותוך מאמץ מצידו לדבר גרמנית, נפלה בחלקי הזכות להתידד עם רינגלבלום, אשר כהיסטוריון של חיי הישוב היהודי בפולניה פתח לפניי אפקים חדשים. מכתבו הוא כעין המשך של אותם השיחות על מצבה של היהדות הפולנית. כמובן, שימש כנושא בשיחותינו גם המאבק נגד היטלר ואני סיפרתי לו או על רעיונותיהם של כמה חברים בימי „מינכן”, כשאפשרות של מלחמה, בה הלב לא רצה להאמין, נעשתה לודאית. היו אלה מחשבות אשר העלינו בישיבה סודית באותם הימים, בה השתתפו נציגי כל התנועות החלוציות ושליחת „החלוץ” של אז (יוכבד בת-רחל) והצענו להכין ארגון מחתרת והברחה, השגת ניירות מזוייפים ונשק-הגנה, הכל במשותף כמובן. זה היה עוד בספטמבר 38 בתוך גרמניה ונראה לרוב המשתתפים כדמיוני, אם-כי נעשו מיד אחרי-כן גם מספר נסיונות

של ממש (ונותרה לי תעודה על כך, וגם מספר עדים בארץ!). אך המאורעות של אחריי כן אשרו, מצד אחד, את ההכרה בפעולות ממין זה ומצד שני שמו אותן לאל! התחזית שלנו, אשר נפגענו ראשונים, היתה פסימית ביותר ומסקנותינו היו ביסוד אלה אשר הובילו מאוחר יותר, גם במזרח וגם במערב לאותה תוצאה. (הברחה, מחתרת והתנגדות) למען הדיוק ההיסטורי עלי לומר שלא רינגלבלום ולא חברי תנועתנו, אותם פגשתי ערב אחד מאוחר יותר בבית-החלון של השומר-הצעיר בוארשה לא שעו לאזהרותינו. הפיסקה, בה מדבר רינגלבלום במכתבו על הצבא הפולני אשר יוכל לשונא, יש להבינה כהמשך וכתשובה על מה שגם כתבתי לו מן הארץ...

אחרי חדשים של ישיבה בזבונשין זכיתי שיצרפו אותי יחד עם עוד מספר חברים לקבוצת „החלון“ אשר התעתדה לעלות ארצה כמעפילים. משלוח זה אורגן בעזרתה ובהסכמתה של הממשלה הפולנית, לכן הורשיתי לצאת, קבלתי דרכון חדש וכו'. באתי ליומיים לוארשה בה רוכזו כל חברי הקבוצה אשר באו מכל חלקי פולניה. אותו ערב בקרתי אצל רינגלבלום על פי הזמנתו בביתו, הכרתי את משפחתו, הוא הראה לי את הרובע היהודי שעשה עלי רושם בלתי-נשכח ונפרדנו בלבביות, הוא המבוגר ממני בהרבה אשר הפך בשבילי סמל של יהודי משכיל ומתקדם האוהב את עמו ואני הצעיר המתבולל, אשר רק התחיל להבין, מה זה להיות יהודי. הבטחתי לו לכתוב אחרי עלייתי וכן עשיתי. עליתי בינואר 39 ואני משער שכתבתי לו חודש אחרי-כן מכתב, בו המשכתי את שיחותינו וזו היתה תשובתו.

מכתבו נשלח אלי מוארשה לקיבוץ „משמר-הדרום“ בגן-יבנה שחבריו משתייכים כיום לקיבוץ הזורע.

לפי מיטב זכרוני, ד"ר טננבוים הנזכר במכתב היה שליח מיוחד או חבר הנהלה של הג'וינט אשר ביקר בזבונשין תכופות.

ארנון תמיר-פישמן

employing the forged identity card of a railroad official, his comrades succeeded in extricating him from the camp. While at Trawniki, Ringelblum had successfully set up communications between the Underground Leadership inside the camp and the operatives on the Aryan Side. While there he also wrote a monograph on the camp. Unfortunately, this work was lost during the Uprising.

In the Aryan area, Dr. Ringelblum, together with his wife and child, lived in a bunker below the surface. Through an informer's action, this bunker was discovered on March 7, 1944, and Dr. Ringelblum was murdered after his wife and child had been shot dead in his presence.

THE RINGELBLUM LETTERS

To Professor Mahler and to Arnon Tamir

These letters are from the Zbonshin period (see below). In these letters, Ringelblum, who at that time headed the JRC's aid activities for the Zbonshin deportees, describes his work and impressions.

FROM ZBONSHIN TO PALESTINE

Dan Gelbard

Zbonshin, numbering 5,000 inhabitants, was situated on the Polish-German frontier. It achieved notoriety at the beginning of 1939 and can be said to have offered an initial warning of the holocaust about to take place.

One bright morning, Germany's Nazi government summarily deported all those of its Jewish inhabitants who held Polish citizenship. However, when these people arrived at the Polish border, the Polish government refused them entry into Poland. Military patrols cordoned off the town and denied these Jews all freedom of movement. The Joint, under Ringelblum's leadership, was able to organize some aid for the deportees in food and clothing. Their encampment was not finally liquidated until August, 1939, virtually on the eve of World War II.

The author, formerly a Zionist youth Movement disciple and today a member of Kibbutz Alonim, tells of the fortunes that befell his group, how it forced its way through the slough of despair with its hopes of *Aliyah* a beacon in the pervading darkness. The Polish Government permitted all those young Jews of Zbonshin who had registered for pre-*Aliyah* training (*Hachsharab*) and *Aliyah* to enter Poland.